

Љубиша Ђигић

ИСТОРИЈСКО У КОШУЉИЦИ КЊИЖЕВНОГ

Никола Моравчевић: *Вийез у доба зла, Деспоиџ Стефан Високи*,
Архипелаг, Београд, 2007.

Недавно је на симпозијуму о Никону Јерусалимцу на Скадру, у уводној беседи, митрополит Амфилохије Радовић узвикнуо: „Тај XV вијек, као што је познато, представља преломни вијек у историји Европе! Он је вијек сучељавања Истока и Запада. Он је вододјелница свјетова: најезда ислама с једне стране, а с друге, гашење великог Источноромејског царства 1453. године, с треће стране, рађање оног што називамо нововековље, ренесанса, или нововековна култура. Све то догађало у XIV и XV вијеку.”

На српским просторима, који су можда и понајвише одражавали европско историјско стање, које је назначио митрополит Амфилохије, све то се дешавало у држави Хребељановића, у Косовској бици, и историјској личности деспота Стефана Лазаревића. Угледни професор Чикашког универзитета, Никола Моравчевић, у свом делу *Вийез у доба зла*, латио се управо те изазовне личности која носи сву симболику свог доба. Деспот Стефан Лазаревић! Како овде није реч о историјској студији (мада јесте), али није ни реч о класичном роману (ма-

да јесте), Моравчевић је понудио веома занимљив композициони оквир свог дела. У њему је биографски јунак студије чикашки професор Вукан Петронић, који истражује и прати живот и време деспота Стефана Лазаревића који је паралелни јунак само историјског романа. Тако ћемо у делу пратити ригорозан диктат документарног, грађе којој дугује строги историограф, а с друге стране креативну имагинацију, дозвољиву за природну уверљивост која се као каква романескна кошуљица навлачи на ткиво голе љуптуре историје. Кад овакав композициони спој успе, Моравчевић је, значи, пронашао формулу у којој ће се јасно исказивати и научник и романописац. Да би ту идеју што сугестивније наметуо, односно оправдао, Моравчевић ће се пред читаоцима представљати час као истраживач велике архивске документације, српских, дубровачких, турских или угарских извора XIV и XV века, час као уметнички обликовалац те материје. Тако ће живот једне књиге у свом унутрашњем жанру имати историјску студију и историјски роман.

Кад је о историји реч све је овде: и Константин Филозоф, и хронике летописаца и повеље и житија. Додуше, из разумљивих разлога без научне апаратуре. Ту су и Стојан Новаковић, Миодраг Пурковић, Ђорђе Трифуновић, Љубомир Стојановић, Милан Кашанин...

Али ту је и имагинација која је „покривала” све до чега је научна истина досегла. Идентификовати се, не са јунаком, са деспотом Стефаном и историјским изворима о њему, на тај начин што ће природни ток имагинације оправдавати историјску веродостојност – вероватно је стожерна водила да се пише овакав роман и на овакав начин. О чему и сам Моравчевић сведочи како је дужност писца историјског романа да продухови и драматизује веродостојне историјске податке који се тичу представљених личности и догађаја, додајући им веран опис амбијента и релативну психолошку потку. А тамо где у историјским изворима наиђе на празнине, обавезан је да их премости, али само на начин који је у пуном складу са узрочним и последичним историјским догађајима, и са јасно потврђеним карактерним особинама приказаних личности.

Тако ће читалац, на пластичан начин, доживети друштвено-политички живот с краја XIV и XV века, с једне стране хришћанских земаља: Византије, Бугарске, Угарске, па чак и ширег европског залеђа, а с друге стране, њима насупрот, продор моћне турске најезде. То пресудно време, које ће одредити касније векове Европе, имало је у деспоту Стефану Лазаревићу, главном јунаку ове књиге, такође једну од пресудних личности те „вододелнице”. Метафору Константина Филозофа да се деспот на сабору у Будиму 1412. године приликом проглашења Сигисмунда за цара, појавио међу европском господом као „блистави месец међу звездама”, Никола Моравчевић ће, у „објектив-

ној пристрасности” пратити и отеловљавати у романескном ткиву током целе радње романа. Тако ће пред нама израстати његова фигура, од дечачких и младићких дана, до брзог сазревања, што већ припада прсту судбине: фигура витеза, владара, дипломате, песника, мецене, визионара с којим се европски ренесансни токови и те како осећају; фигура државника као творца деспотовине, као страховитог борца на бојном пољу, али и брижног брата. Пратити постојећи историјски податак о деспоту и оплођивати га кроз имагинарну кошуљицу у живу уметничку творбу, представља у овом поступку и својеврсно „задовољство у тексту”. Јер у објашњавању историјске личности Стефана Лазаревића, објашњава се историја Турске и Византије, Србије и Европе, Дубровачке и Млетачке републике. Кроз његову личност преламаће се личности Бајазита и његових синова у борби за престо, Сулејмана, Мусе Мехмеда. Преламаће се и оцртавати српске личности: Вук Бранковић и његови синови Ђурађ и Лазар; Стефанов брат Вук у борби за престо, такође; властела, често побуњена; и верни бојовници, челник Радош Потуповић и војвода Пријезда; дипломата и владарка, али и нежна мати Милица, учена Јефимија, и судбине сестара и њихових мужева, Балшића у Зети где је Јелена; Николе Горјанског у Мачви и сестре Теодоре; Сестре Драгане удате за Александра, сина бугарског цара Шишмана, која ће такође, у слому бугарског царства, доживети судбину турског харема; као и Оливера, којој писац посећује посебну пажњу, и Мара Бранковић, касније, такође. Преламаће се личност угарског краља Сигисмунда и крсташке Европе. Видеће се живот градова и утврђења, Крушевца и Београда, Будима и Константинопоља, Голупца и Звечана, Новог Брда и Сера, Улциња и Бара, Венеције и Дубровника, затим бојишта: Косова, Николе, Ангоре. Кад опише острво Лезбос, и деспотову изабраницу Јелену, писац одушевљено улази у ренесансну витешку љубавну бајку, али је и очајан пред читаоцима, јер нема даљих података, било каквих, било где, да се та веза наставила.

Веома обазрив да својом дозвољеном имагинацијом не пређе историјски оквир, Моравчевић је понегде давао себи слободу „испадања из зглоба века”, али још увек није прекршио романескну уверљивост. А она је вероватно у стегама датог задатка спасавала мисију фабуле, као истину, њену унутрашњу метафору као њену надградњу. Јер коначно, треба рећи да о деспоту, као изузетној инспирацији опет и опет (Настасијевић, Вукашин Станисављевић, Александар Младеновић и други) говори наш савременик. Говори очима овог века. Колико ће његова научна акрибија следити сваки нови податак који савремена открића нуде о деспоту Стефану, говори и завршетак романа који се писцу дешава управо у време када су српски научници (уз доста медијске врве) разрешавали деспотово гробно место. Копривијан или Мана-

сија. Захваљујући композиционој формули овог дела, Моравчевић је сву будућност прошлости, о којој говори, оставио отвореном. И вероватно тиме допринео да смо у жанру историјског романа добили најлитерарније и најдокументарније штиво до сада.

Историјску студију и историјски роман.